

Eduard Bernstein ja Bernstein-tutkimus

MARKKU HYRKKÄNEN

Bernstein-tutkimuksen kohteena on nykyisin Bernstein. Tämä itsestäänselvyys ei ole vielä pitkään ollut itsestäänselvyys. Vielä kovinkaan kauan ei ole keskitytty tutkimaan sitä, mitä Eduard Bernstein (1850—1932) 'todella sanoi'. Sen sijaan on joko pyritty näyttämään, miten hän tietoisesti tai tietämättään vääristeli sitä, mitä olisi pitänyt sanoa tai sitten on yritetty osoittaa, mitä hänen sanomansa lisäksi olisi vielä pitänyt sanoa.

Porvariston agentti

Väärän tietoisuuden levittäjänä ja säilyttäjänä Bernstein esiintyy varsinkin DDR:n historiantutkimuksessa. Bernsteinin revisionistiset näkemykset osoitetaan vääriksi näyttämällä — Marxia, Engelsiä ja Leniniä siteeraten — mikä olisi ollut oikein. Friedrich Engelsin merkitys korostuu toisellakin tavalla. Paljolti hänen ansiokseen luetaan se, että Bernstein omaksui marxilaisuuden ja pysyi marxilaisena noin 15 vuotta. Engels oli Marxin kuoleman jälkeen omaan kuolemaansa saakka (1883—1895) marxilaisuuden auktoriteetti: häneltä saatiin vastaus kysymykseen, mitä on marxilaisuus (ja tunnetusti hän kertoi tämän usein, vaikka sitä ei olisi kysyttykään).

DDR:ssä tehtyjen tutkimusten mukaan Bernsteinin marxilainen kausi alkoi vuonna 1881, jolloin hän ryhtyessään toimittamaan Sveitsissä Saksan työväenpuolueen illegaalia 'Der Sozial-

demokrat'-lehteä tutustui Engelsiin. Kun Bernstein vuonna 1888 muutti Zürichistä Engelsin kotikaupunkiin Lontooseen, tuttavuus kehittyi säännöllisten kontaktien ansiosta ystävyudeksi. Näin Engelsin vaikutus Bernsteiniin tehostui, minkä seurauksena Bernsteinin marxilainen vakaumus lujittui.

Bernsteinin marxilainen kausi päättyi sitten luonnollisella tavalla Engelsin kuolemaan vuonna 1895, tarkemmin sanoen elokuun 5. päivänä. Tämän jälkeen Englannin 'reformistinen' ilmiö alkoi esteettä vaikuttaa Bernsteiniin. Bernstein saattoi jälleen luontevasti ja vaivatta olla oma itsensä, pikkuporvarillinen ajattelija ja dialektiikkaa vieroksuva diletantti. Tällainen hän oli ollut jo 1870-luvun alussa liittyessään August Bebelin ja Wilhelm Liebknechtin johtamaan sosiaalidemokraattiseen työväenpuolueeseen. Pikkuporvarillinen ajattelija hän taas oli siksi, että hän oli omaksunut pikkuporvarillisia vaikutteita, mikä taas johtui siitä, että hän oli altis vaikutteille.

DDR:ssä tehdyissä tutkimuksissa (esim. Tetzl 1984) ei näy millään tavalla Bernsteinin revisionismin omalaatuisuus suhteessa muihin revisionismeihin. Näissä tutkimuksissa Bernstein edustaa revisionismia yleensä. Hän on havainnollinen ja samalla varoittava esimerkki siitä, miten marxilaisuutta voitiin vääristellä. Bernsteinin revisionismi on selvin ilmaus siitä, miten monopolikapitalismin muotoutuessa porvarillisen ideologian ja politiikan vaikutus vahvistui saksalaisessa työväenliikkeessä.

Uuden paradigman luoja

Bernsteinin toisessa nykyisessä kotimaassa Saksan Liittotasavallassa tehdyissä tutkimuksissa on Bernsteinin sanomaa pyritty täydentämään ja viimeistelemään. Bernstein ei itse nimittäin kyennyt luomaan mitään systeemiä tai oppia, jonka noudattaminen olisi mahdollistanut tuloksellisen reformistisen toiminnan. Tehtäväksi on otettu juuri tämän opin 'johtaminen' Bernsteinin teksteistä. Joskus Bernsteinin revisionismin esimerkillisyyttä ja esikuvallisuutta on vielä havainnollistettu vertaamalla sitä 'leniniläiseen revisionismiin'. Näin hahmotettiin selkeät vaihtoehdot, joista piti olla helppo valita parempi.

Pisimmälle Bernsteinin tekstien viimeistely vietiin Saksan Liittotasavallassa 1970-luvun jälkipuoliskolla. Tuolloin siellä kukoisti lyhyen aikaa 'Bernstein-renessanssi' (siitä dokumenttina ks. esim. Heimann/Meyer 1978). Sen alullepanijat yrittivät esittää Bernsteinin 'kriittisen rationalismin' edelläkävijänä ja nimittivät Bernsteinin revisionismia jopa »paradigmavaihdokseksi» (Paradigmawechsel) (esim. Meyer 1977). Toki he itsekin myönsivät, ettei paradigmakäsitteen käyttö ollut tässä täysin asianmukaista. Näin pelkästään jo siksi, että Bernstein ja hänen marxilaiset vastustajansa puhuivat yhteistä kieltä. 'Bernstein-renessanssin' virittäjät halusivatkin muodikasta ja hohdokasta paradigmakäsitettä käyttämällä 'vain' sanoa, että Bernsteinin revisionismi merkitsi järjen ja realismin voittoa.

Bernstein olisi varmasti ollut tyytyväinen siihen, että hänen hyvät tarkoituksensa oli näin otettu todesta. Mutta jos hän todella oli niin rehellinen mies kuin vakuutti olevansa, hän olisi ehkä myöntänyt, ettei hän sentään väitetyssä mittassa kyennyt kohoamaan aikalaistensa yläpuolelle.

Bernstein-ilmio

Olen edellä luonnehtinut Bernsteinin asennoitumisen ääripäät ja halunnut tällä sanoa, että Bernstein-tutkimus on hyvin kouraantuntuvalla tavalla ollut oman ajan historiaa. Bernstein on pitkään ollut poliittisen väittelyn kohde ja väline. Hän on ollut korostuneesti jonkin edustaja, kielteinen tai myönteinen esimerkki jostakin, siis

Bernstein-niminen ilmiö. Bernstein on todellakin ollut 'revisionismin isä' ja saanut sen mukaisen kohtelun.

Niin kauan kuin Bernstein — Marxin tavoin — on ollut poliittisesti kiistelty hahmo, on Bernstein-tutkijan ollut pakko vastata kysymyseen, tulkitsiko Bernstein Marxia oikein vai väärin eli 'viime kädessä', kumpi oli oikeassa. Samalla Bernsteinin tutkiminen tarjosi tutkijalle mahdollisuuden pohtia omaa suhdettaan sosialismiin. Esimerkiksi oman graduni johdannossa (Hyrkkänen 1978, VII) tunnustan avoimesti ja häikäilemättä, mistä gradussa oli kyse. Todettuani ensin, että Bernstein piti omana tehtävänäään sosialistisen puolueen tavoitteiden ja tehtävien sekä näiden suhteiden pohtimista, jatkan: »Kysymys sosialistisen puolueen tavoitteista ja tehtävistä sekä näiden välisistä suhteista on minulle tutkimusongelma siksi, että se on henkilökohtainen ongelma».

Tällaisiin tunnustuksiin ei ole erityistä tarvetta tällä hetkellä. Bernstein ei ole enää samalla tavalla poliittisesti ajankohtainen kuin 1970-luvulla ja sitä ennen, mikä taas johtuu siitä, että politiikka ei ole enää samanlaista kuin silloin, mistä taas paljolti johtuu mm. se, ettei sillä, onko tutkimus marxilaista vai ei, ole enää mitään merkitystä. Tämä ei tarkoita sitä, että tutkijat eivät tutkiessaan enää pohtisi omia ongelmiaan vaan sitä, että ongelmat saattavat muuttua.

Omlaatuinen eklektikko

Vaikka Bernsteinin revisionismin luonnehtiminen paradigmaksi onkin kirjaimellisesti epäasiallista, on silti asiallista asennoitua siihen ikäänkuin se olisi paradigma, nimittäin siinä mielessä, että se ohjaa tutkimaan Bernsteinin revisionismia sellaisenaan (Jäger 1982, 77—95). Tällöin ei esimerkiksi tarvitse verrata jokaista Bernsteinin toteamusta siihen, mitä Marx sanoi — tai olisi voinut sanoa — samasta asiasta. Asiallisempaa on nähdä Bernsteinin revisionismi suhteessa hänen oman aikansa marxilaisuuteen. Bernsteinin revision kohteena ei ollut marxilaisuus sinänsä — ei voinutkaan olla, koska sitä ei ole ollut olemassa — vaan tietty käsitys marxilaisuudesta ja siihen sisältyvä näkemys sosialistisen liikkeen tavoitteista ja tehtävistä. Tästä näkökulmasta Bernsteinin revisionismi on helpompi käsittää.

Viime aikoina onkin alettu paneutua Bernsteinin omaan problematiikkaan, pyritty rekonstruoimaan kysymyksiä, jotka häntä askarruttivat (esim. Fletcher 1984 ja 1987, Jäger 1982). Tämä tutkimuksellinen käänne on sikälkin asiallista ja asianmukaista, että Bernstein itse piti suurimpana ansionaan sosialistisen liikkeen ongelmien osoittamista ja asettamista. Bernsteinin revisionistisen toiminnan historiallista merkitystä on arvioidava myös suhteessa hänen pyrkimyksiinsä, tehtäviin, jotka hän itselleen asetti.

Kun sitten on tutkittu Bernsteinin asennoitumista hänen aikansa sosialistisen liikkeen lukuisiin teoreettisiin ja praktisiin ongelmiin, on käynyt ilmi, että hän ei ollut erityisen omaperäinen. Aina löytyy joku aikalainen, joka on samasta asiasta sanonut jotakin syvällisempää tai omaperäisempää. Bernstein oli siis eklektikko. Silti hän oli omalaatuinen eklektikko (kuten kaikki eklektikot): hän ei omaksunut kaikkia ajassa liikkuneita ideoita, 'vaikutteita'. Vaikutteiden valikoituminen määräytyi hänen problematiikastaan. Ihmisten vaikuttealttius selittyy siitä, että on olemassa kysymyksiä, jotka on jo asetettu ja joihin on jo jollakin tavalla vastattu, ja että vastaukset ovat olemassa omaksuttavassa muodossa, esimerkiksi teksteinä. Kun sanomme, että Bernstein omaksui vain osan ajassa liikkuneista ideoista tai käsityksistä, tarkoitamme, että hän oli hyväksynyt jotkut kysymyksenasettelut ja jotkut vastaukset. Bernsteinin omaksumat vaikutteet — ja yleensä, hänen tekstinsä — voidaan ymmärtää vastauksina häntä askarruttaneisiin kysymyksiin (tästä 'metodista' lähemmin, Hyrkkänen 1983, 1984 ja 1985). Näin on mahdollista saada selville Bernsteinin käsitykset sosialistisen liikkeen tavoitteista ja tehtävistä. Jos vielä lisäksi pystytään saamaan selville Bernsteinin käsitysten ja kysymysten edellytykset, on hänen revisionisminsa käsitetty.

Haluttaessa käsittää, miten Bernstein käsitti asiat — asioilla tarkoitan kaikkea, mitä voidaan käsittää, niin aatteita, aatejärjestelmiä ja ideoologioita kuin myös ns. objektiivisia rakenteita ja prosesseja — ei tarvitse pohtia eikä ratkaista kysymystä, mitkä hänen ideoistaan olivat muilta omaksuttuja (vaikutteita), mitkä taas hänen omia luomuksiaan. Kummassakin tapauksessa kyse on asioiden käsittämisestä, jonka käsittämistä tai ymmärtämistä ei helpota yhtään tietoa siitä, oli-

vatko hänen käsityksensä muilta omaksuttuja vai itse keksittyjä.

Bernsteinin revisionismin keskeisimpiin käsitteisiin kuuluu hänen näkemyksensä sosialismin 'päämäärästä' ja 'liikkeestä'. Bernstein määritteli sosialistisen liikkeen »liikkeeksi kohti yhdenvertaisuutta» (*Bewegung zur Genossenschaftlichkeit*) ja tämän nojalla sosialistisen liikkeen tavoitteeksi »yhdenvertaisuuden kaikinpuolisen toteuttamisen» (*allseitige Durchführung der Genossenschaftlichkeit*). Bernstein ei vaatinut sosialismin toteuttamista 'laillisin menetelmin' siinä mielessä, että sosialistien olisi pitänyt toiminnassaan ehdottomasti noudattaa vallitsevia lakeja. Hän vaati, että kansalaisten oli saatava 'yhdenvertaisesti' sopia laeista. Sosialistit eivät saaneet asettaa toimintansa perustaksi ja perspektiiviksi kapitalismin luonnonvoimaista romahtamista. Bernsteinin mielestä kapitalismin romahtaminen oli epätodennäköistä ja juuri käsitys kapitalismin romahtamisesta ja siihen perustuva strategia oli hänelle 'päämäärä', joka ei hänelle merkinnyt »yhtään mitään». Sen sijaan sosialistisen liikkeen piti pyrkiä toteuttamaan »sopimuksen ideaa» kaikinpuolisesti, niin »kulttuurikansojen» sisällä kuin myös »kulttuurikansojen» keskinäisissä suhteissa. Bernsteinin revisionistinen toiminta perustui käsitykseen, että maailmasta oli tulossa yhä lujempi ja tiheämpi keskinäisen riippuvuuden verkosto, johon »kulttuurikansat» ja niiden kansalaiset ja luokat oli peruuttamattomasti taakertuneet. Tästä seurasi väistämättä laajeneva ja syventyvä intressien yhteisyys, mikä puolestaan teki sopimukset mahdollisiksi ja välttämättömiksi.

Bernsteinin lujan vakaumuksen mukaan »kulttuurimaailma» oli astumassa »uuteen aikakauteen, sopimuksen kaikkiherruuden aikakauteen». Merkillepantavaa on, että hän rinnasti sopimukset ja lait: yhtä vähän kuin sopimuksen idean falsifioi se, että sopimuksia kierrettiin ja rikottiin, falsifioi laillisuuden idean se, että lakeja rikottiin ja kierrettiin. Siksi hän saattoi tähdentää, että »hyvässä tehdaslaissa saattaa piillä enemmän sosialismia kuin kokonaisen tehdasryhmittymän valtiollistamisessa». Bernsteinilainen sosialismi oli 'sopimussosialismia' (Bernsteinin revisionismin 'sopimusteoreettisen' tulkinnan mahdollisuudesta seikkaperäisemmin, Hyrkkänen 1986, 301—33 ja Hyrkkänen 1987).

Tutkimus liikkeessä

Viime aikoina työväenliikkeen ja -luokan tutkimus on entistä enemmän tutkinut myös itseään. Itsestäänselvää ei ole enää edes se, mitä pitäisi tutkia tai selittää. Revisionismin tutkimuksen suhteen tämän kysymyksen on asettanut Henry Pachter (1981, 214) väittämällä harkitun kärjekäästi, että selittämistä ei kaipa reformismi eikä revisionismi (tässä: reformistisen käytännön justifikaatio) vaan marxilaisuus (tässä: vallankumouksellinen toiminta ja sen justifikaatio). Reformismin ja revisionismin selitykseksi riittäisi yleisinhimillinen laiskuus, »inertia». Sen sijaan vallankumouksellinen toiminta edellyttäisi epäinhimillistä tarmokkuutta, minkä vuoksi se olisi omituinen, selitystä kaipaava ilmiö.

Tällä hetkellä työväenliikkeen historian tutkimus on sikäli »tasapuolista», että sekä marxilaisuutta että revisionismia pidetään epänormaaleina ja omituisina ilmiöinä. Esimerkiksi työläiset eivät olleet joko marxilaisia tai revisionisteja; monet työläiset eivät olleet edes kiinnostuneita sosialismista. Tosiasian, että »palkkatyöläisasemasta ei seurannut vallankumouksellista asema- tai luokkatietoisuutta», otti toiminnassaan vakavasti varteen jo Lenin (Haapala 1986, 337) ja moni muu ennen häntä, ja tosiasian, että palkkatyöläisasemasta ei seurannut »edes» reformistista tietoisuutta, tiesi jo Bernstein ja moni muu ennen häntä. Tutkimuksessa nämä tosiasiat on kaikessa merkittävydessään tajuttu vasta viime aikoina (ks. esim. Haapala 1986, Kettunen 1986, Kocka 1983 ja von Saldern 1984).

Selittämisen tarve selittyy siitä, että ensin on kuviteltu, miten olisi pitänyt käydä. Kun käy ilmi, ettei näin käynyt, on ryhdytty etsimään selitystä sille, miksi kävikin toisin kuin oli kuviteltu käyneen. Esimerkiksi Englannissa, ensimmäisessä kapitalistisessa maassa, olisi pitänyt syntyä vallankumouksellinen työväenliike. Mutta juuri se sieltä puuttui. Tähän on tarjottu erilaisia selityksiä, joihin en tässä puutu (ks. esim. Stedman Jones 1983). Maininnan arvoista tässä on se, että tutkimuksen edetessä on virinnyt mm. kysymys, oliko Englannin tapaus poikkeus- vai normaali-ilmiö ja siten, oliko mannermainen sosialismi normaalia vai epänormaalia. Riippumatta siitä, kumpi vastaus lopulta omaksutaan todeksi, on se Bernsteinin suhteen mielenkiin-

toinen. Bernstein oli toisaalta »tyypillinen» saksalainen sosialidemokraatti, mutta toisaalta hänen teksteissään on runsaasti kohtia, jotka olisivat voineet olla »tyypillisesti» englantilaisten, esimerkiksi Richard Cobdenin tai J.A. Hobsonin laatimia.

Bernsteinissa yhdistyivät siis jollakin toistaiseksi selittämättömällä tavalla normaali ja epänormaali. Kyse olisi siten tapauksesta, jota ei voida pitää normaalina. Voimme siis päätellä, että Bernstein-tutkimus on oikeastaan vasta alussa. Se on — monessakin mielessä — »liikkeessä». »Päämäärä» ei vielä edes hämötä.

KIRJALLISUUS

- Fletcher, Roger: *Revisionism and Empire. Socialist Imperialism in Germany 1897—1914*. George Allen & Unwin, London 1984.
- Fletcher, Roger (ed.): *Bernstein to Brandt. Short History of German Social Democracy*. Edward Arnold, London 1987.
- Haapala, Pertti: *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820—1920*. Vastapaino & Suomen Historiallinen Seura, Tampere, Helsinki 1986 (Historiallisia Tutkimuksia 133).
- Horst Heimann/Thomas Meyer (Hrsg.): *Bernstein und der Demokratische Sozialismus. Bericht über den wissenschaftlichen Kongress 'Die historische Leistung und aktuelle Bedeutung Eduard Bernsteins'*. J.H.W. Dietz Nachf., Berlin, Bonn 1978.
- Hyrkkänen, Markku: *'Sosialistisen siirtomaapolitiikan' synty*. Eduard Bernstein ja imperialistinen siirtomaapolitiikka 1884—1907. Yleisen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 1978.
- Hyrkkänen, Markku: Vaikuteanalyysi ja sen vaihtoehdot aatehistoriallisessa tutkimuksessa. Kriittisiä huomautuksia. *Politiikka* 25 (1983): 3, 248—62.
- Hyrkkänen, Markku: Aatehistoriallisesta metodista. *Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen julkaisuja* 10, Tampere 1984.
- Hyrkkänen, Markku: Vaikutteiden osoittamisen vaikeudesta ja aatehistoriallisen tutkimuksen mielekkyydestä. Juha Teräväinen (toim./ed.): *Käsitteelliseen selkeyteen/Towards Conceptual Clarity*. Juhlakirja Raili Kaupille 10. 4. 1985. Tampereen yliopiston matemaattisten tieteiden laitoksen julkaisuja A 151, Tampere 1985, 51—63.
- Hyrkkänen, Markku: *Sozialistische Kolonialpolitik*. Eduard Bernsteins Stellung zur Kolonialpolitik und zum Imperialismus 1882—1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Revisionismus. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1986 (Studia Historica 21).
- Hyrkkänen, Markku: Free Trade and Contract as Alternatives to Imperialism and the Arms Race: The Case of Eduard Bernstein. Vilho Harle (ed.): *Essays in Peace Studies*. Avebury, Aldershot 1987, 167—80.

- Jäger, Hans—Peter: *Eduard Bernsteins Panorama*. Versuch, den Revisionismus zu deuten. Peter Lang, Frankfurt am Main, Bern 1982.
- Kettunen, Pauli: *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus*. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918—1930. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1986 (Historiallisia Tutkimuksia 138).
- Kocka, Jürgen: Die Trennung von bürgerlicher und proletarischer Demokratie im europäischen Vergleich. Fragestellungen und Ergebnisse. Jürgen Kocka (Hrsg.): *Europäische Arbeiterbewegung im 19. Jahrhundert*. Deutschland, Österreich, England und Frankreich im Vergleich. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1983, 5—20.
- Meyer, Thomas: *Bernsteins konstruktiver Sozialismus*. Eduard Bernsteins Beitrag zur Theorie des Sozialismus. J.H.W. Dietz Nachf., Berlin, Bonn-Bad Godesberg 1977.
- Pachter, Henry: *The Ambiguous Legacy of Eduard Bernstein*. Dissent, Spring 1981, 203—16.
- Saldern, Adelheid von: Arbeiterradikalismus — Arbeiterreformismus. Zum politischen Profil der sozialdemokratischen Parteibasis im Deutschen Kaiserreich. Methodisch-inhaltliche Bemerkungen zu Vergleichsstudien. *IWK* (1984): 4, 483—98.
- Stedman Jones, Gareth: *Languages of Class*. Studies in English Working Class History 1832—1982. Cambridge University Press, Cambridge 1983.
- Tetzel, Manfred: *Philosophie und Ökonomie oder Das Exempel Bernstein*. Dietz Verlag, Berlin 1984.